

«جایگاه زنان در مذهب سنتی آفریقا»

مقدمه:

مردم غنا ضرب‌المثلی دارند که می‌گویند: زن گلی است در باغ و همسرش حصار این باغ هست. و این ضرب‌المثل تصویری زیبا از زن در جامعه آفریقا را نشان می‌دهد. این تحقیق در سه حوزه اسطوره‌شناسی، ضرب‌المثل‌ها و دعاها بررسی می‌شود. در حوزه اسطوره‌شناسی ما با جایگاه زن در ابتدای وجود بشر آشنا می‌شویم که تاریخی نیست. اسطوره از تاریخ در توضیح برخی ابعاد جامعه گسترده‌تر می‌باشد و آن زبان بیان واقعیتها است که تاریخ نتوانسته کاملاً بیان کند.

ضرب‌المثل‌ها بیان‌کننده آموخته‌های عقلایی بازتاب‌ها، تجربه‌ها، مشاهدات و دانش عمومی هستند. آنها با فرهنگ جامعه کاملاً ارتباط دارند. جهت ارج نهادن، فهم و احتمالاً پاسخ به ضرب‌المثل‌ها نیاز به در نظر گرفتن بخشی از فرهنگ و یا مطالعه دقیق آن داریم. ما قادر نیستیم که در این تحقیق به عمق ضرب‌المثل‌ها وارد شویم اما بیان برخی از آنها به ما یک تصویر عملی می‌دهد از آنچه دانش مذهبی مردم آفریقا در مورد زنان بیان می‌دارد.

دعاها ما را به فضای روحانی کسانی می‌برد که آنها را دعا می‌کنند. آنها به ما چیزهای دیگری از باطن شخص و نیازهای قلبی او نشان می‌دهد ما می‌خواهیم آنچه زن‌ها در دعا می‌گویند را بررسی کرده و نظری اجمالی به زندگی روحانی آنها که توسط مذهب آفریقایی تغذیه می‌شود و ممکن است توصیفی بر خود مذهب آفریقایی باشد، بیان داریم.

زنان در اسطوره شناسی آفریقا

تعداد بیشماری اسطوره در آفریقا وجود دارد. هر قبیله آفریقایی در وجودش اسطوره‌ها، داستانها، افسانه‌ها و تاریخ شفاهی دارد. ما می‌خواهیم در اینجا اصولاً روی اسطوره‌ها از زمانی که چهره زنان خیلی در این اسطوره‌ها چشمگیر شده تمرکز داشته باشیم. برخی اسطوره‌ها در مورد یک مادر اصلی بشر صحبت می‌کنند از کسی که همه مردم از آن بوجود آمده‌اند. برای نمونه، در توگو می‌گویند که وقتی Uwolowu یعنی خدا بشر را خلق کرد اول زنی را روی زمین خلق کرد و بوسیله او اولین بچه را به دنیا آورد که اولین انسان متولد شده بود.

برخی در نیجریه می‌گویند که بشر اولیه از الهه obumo بوجود آمد که پسر الهه مادر یعنی Eka-Abassi بود. در شرق آفریقا بر این باورند که یک زن باکره به نام Eka که از آسمان به زمین افتاده پسری زاییده که این پسر با زن دیگری ازدواج کرده و جامعه بشری ایجاد شده است. برخی عقیده دارند که عقیده اصلی در اینجا ارتباط مستقیم زندگی بشر با خدا از طریق زنان است. این زن توسط خدا خلق شده و آن سرآغازی برای زندگی بشر بوده است. این زن بطور مستقیم فردی بوده که برای شروع زندگی نیاز است و این به طور زیبایی در یک اسطوره از توتسی‌ها (قبیله‌ای در رواندا) توضیح داده شده است. آنها می‌گویند که جفت اولیه برای وجود بشر در بهشت بود. اما هر دو آنها عقیم بودند، آنها نمی‌توانستند بچه دار شوند بنابراین آنها از خدا کمک خواستند. خدا آب دهان را با خاک رس مخلوط کرده و یک پیکره انسانی کوچکی به آن داد. خدا زن را راهنمایی کرد تا این پیکره را در قوری برای نه ماه نگه دارد. هر صبح و شب زن باید شیر خالص را بداخل قوری می‌ریخت. او باید این پیکره را تنها وقتی از قوری در می‌آورد که دست و پای آن رشد کرده باشد. و بر طبق این روش خدا انسان دیگری را خلق کرد و از وجود آنها، انسانها روی زمین افزایش یافتند. قوری در اینجا سمبلی از رحم مادر است که بچه

در آن شکل گرفته و بعد از نه ماه متولد می‌شود. زن به طور مستقیم با خدا در ایجاد بشر و رازها و اسطوره‌های زندگی و تولید سهیم است. این نقش زن در سهیم بودن در اسطوره‌های زندگی تقریباً از زمان اسطوره‌شناسی شروع شده است.

در اسطوره‌های دیگر در مورد بشر اولیه به زن همیشه یا در اکثر مواقع اشاره شده است. در بسیاری از حالات حتی نام اولین زن در اسطوره‌ها بوده و برخی اسطوره‌ها تنها به نام زن و نه مرد اشاره دارند. بسیاری از اسطوره‌ها می‌گویند که اولین جفت بشر توسط خدا از آسمان به زمین فرستاده شده است. چنین عقیده‌ای در اسطوره‌های بسیاری از مردم کنیا، اوگاندا، رواندا، زامبیا و نیجریه و بسیاری دیگر وجود دارد.

در تعداد کمی از اسطوره‌ها گفته شده که زن توسط خدا خارج از بدن انسان خلق شده یا بعد از مرد خلق شده است. شاید پشت این افسانه‌ها آرزو و تلاش بخشی از مردان برای تسلط بر زنان وجود دارد. برای نمونه برخی در نیجریه می‌گویند که خدا اول بشر اولیه را در خارج از کره خاکی خلق کرد. خدا اول شوهر را خلق کرد و وقتی آن مرد خسته شد، همسر (زن) که ضعیف‌تر از شوهرش بود را خلق کرد.

آتش عامل مهمی در زندگی بشر است. در برخی اسطوره‌ها زنان هستند که آتش را اختراع کرده و یا کشف کرده‌اند. همچنین با اختراع یا کشف ماده خوراکی و مهیا سازی آن اعتبار پیدا کرده‌اند. مهارت‌های آشپزی زن از زمانهای اسطوره‌ای بوده است. زن نه تنها انسان اولیه را زاییده است بلکه حرفه آشپزی‌اش او را به کسی که فراهم کننده غذا است شناسانده است. زندگی بشر اولیه به طور معمول نشان می‌دهد که او از بهشت آمده است. خدا برای آنها در برخی حالات زندگی با خود را در آسمان (بهشت) و یا زندگی در زمین با انسانها را فراهم کرد. خدا به انسانها یکی از سه هدیه با ارزش را داده است: جاودانگی، رستاخیز یا عمر دوباره (اگر آنها بمیرند) و جوان شدن دوباره (اگر آنها پیر شوند).

به هر حال این بهشت از دست انسان رفته، زمین و بهشت از هم جدا شدند. خدا در بهشت و انسان در روی زمین زندگی کرد. سه هدیه از دست رفته و جاییش را به

بیماری، رنج و مرگ داده است. اسطوره‌های زیادی وجود دارد که این تغییرات در موقعیت بشر را بررسی می‌کنند. برخی در مورد پیامی که خدا به مردم فرستاد سخن می‌گویند و آنچه که سبب شد یا این پیامها به دست بشر نرسد و یا توسط پیام آور تغییر کند و یا پیام آور خیلی دیر فهمید که یک پیام آور دیگر پیام دیگری را سریعتر به نزد مردم آورده است. اسطوره‌هایی که در مورد از دست دادن یا تغییر یا دیر رسیدن پیام سخن می‌گویند در شرق، جنوب و بخشی از غرب آفریقا بسیار شنیده می‌شود. همچنین زن بدون بچه در جامعه آفریقا مایه تأسف است و ضرب‌المثلی که می‌گوید زنی که بچه دارد غبار خانه‌اش را نمی‌گیرد^(۱۷) این بدان معنی است که تولد نوزاد به خانم امنیت می‌دهد و از داشتن یک خانواده امن لذت می‌برد زیرا در سن بالا این بچه عصای دست او خواهد بود و شوهرش در سطحی بالاتر یعنی جامعه مورد احترام مردم قرار می‌گیرد. پس زنی که پسرهایش مرده باشند از یک زن نازا غنی‌تر است. از مردم مکرراً شنیده می‌شود که می‌گویند: یک همسر نازا هیچ جای سپاسگزاری ندارد. هیچ چیز با ارزش‌تر از بچه نیست. اگر یک زن همه چیز داشته باشد ولی بچه نداشته باشد هیچ دلیلی برای قدردانی از آن وجود ندارد.

غنائی‌ها می‌گویند: فشارهای اقتصادی و آموزشی امروز یک تغییری در این باور ایجاد خواهد کرد. زیرا والدین باید تعداد فرزندان را کاهش دهند تا بتوانند به آنها رسیدگی کرده و آموزش درست بدهند. بهر حال در جامعه آفریقا ضرب‌المثلی است که می‌گوید بی‌نیازی و سبزی یک زن باردار فرزند است. یعنی شادکامی یک زن در مادر بودن آن است. مادر یا همسر احتمالاً مهمترین عضو و مرکز یک خانواده است. در کنیا گفته می‌شود یک مرد باید سفر کند تا بفهمد که مادرش بهترین آشپز دنیا است. یا گفته می‌شود طفلی که از سینه مادرش امتناع می‌کند هرگز سیر نخواهد شد. افراد دیگری شاید به این بچه شیر بدهند اما غذایی که او می‌خورد هرگز به خوبی چیزی که مادرش فراهم می‌کند نخواهد بود.

به مقام مادر در مقایسه با زنان دیگر بیشتر توجه شده است. در زبان سواحیلی شرق آفریقا گفته می‌شود که نامادری یک مادر واقعی نیست. در اوگاندا به انواع گوناگون به این موضوع اشاره شده برای نمونه گفته می‌شود ممکن است نامادری خوب باشد اما هرگز بهتر از مادر خود فرد نمی‌تواند باشد یا اینکه نامادریتان مادر شما نیست یا اینکه می‌گویند یک گوسفند از تلف شدن یک بچه بز گریه و شیون نمی‌کند. برخی از مردم آفریقا ضرب‌المثلی دارند که می‌گویند دو مادر وجود ندارد یا اینکه مادر دیگری وجود ندارد همه این ضرب‌المثل‌ها اشاره به این موضوع دارند که کسی نمی‌تواند به طور صددرصد نقش مادر را ایفا کند. مادر بهترین عشق و مهربانی، توجه، تغذیه جسمی و اخلاقی و غیره را فراهم می‌کند. همه اینها از زمانی که فرد درون رحم مادر رشد می‌کند تا فوت مادر به شخص انتقال می‌یابد، در اوگاندا ما ضرب‌المثلی را می‌شنویم که می‌گویند: یک بچه به زشتی چهره مادرش نمی‌خندد. یا از کنیا ضرب‌المثلی است که می‌گویند مادر یک بز نر بزرگ، شاخ ندارد. و این اشاره دارد به اینکه یک مرد بزرگ (مانند هنرمندان، ژنرال‌ها، رؤسای جمهور، تجار، دکتورها، اساتید، مخترعین، دانشمندان و غیره) هر کدام از یک مادر متولد شده‌اند که آن مادر ممکن است خودش در جامعه شخص بزرگی نباشد اما شخص مهمی را به جامعه تحویل داده است. زنان از شروع زندگی بشر بعنوان موجودات ضعیف تلقی شده‌اند. جامعه آفریقا نیز به این ضعف باور دارد و از آن صحبت می‌کند بویژه وقتی چندین زن در یک خانواده چند همسری زندگی می‌کنند. در اوگاندا به این ضعف در ضرب‌المثلی که می‌گویند زبان چند همسر بهتر است یا ضرب‌المثل اوگاندایی که می‌گویند چند همسری زبان مرد را دو برابر تقویت می‌کند. در چنین خانواده‌هایی نقش مرد در صورت اختلاف بین همسرانش آسان نیست. او ممکن است یکی از همسران خود را از دیگران بهتر دوست بدارد. در این حالت مرد مورد نکوهش قرار می‌گیرد.

البته بعضی خانواده‌های چند همسری وجود دارند که از خانواده‌های تک همسری زندگی بهتری دارند و ضرب‌المثل‌هایی برای تمجید از این خانواده‌ها وجود دارد.

ضرب‌المثلی در قبیله نزونگا در جنوب آفریقا وجود دارد که می‌گوید یک قطب توسط قطب دیگر تقویت شده است. یا راه غلبه بر سرما این است که یکدیگر را گرم کنیم ضرب‌المثل دیگری است که می‌گوید زن یادآور این است که دهان بعضی اوقات با یک شاخه پوشیده شده است این بدین معنی است که زن نمی‌تواند رازدار باشد. یعنی اینکه زن‌ها سبب انحطاط و تباهی مردان هستند. زنان اغلب در بحث ازدواج مورد سرزنش قرار می‌گیرند. تعداد زیادی ضرب‌المثل در تانزانیا برای این مورد وجود دارد، برای نمونه ضرب‌المثلی است که می‌گوید: شخصیت همسر خوب در خانه شوهرش نسبت به آنچه در خانه والدینش بوده تغییر می‌یابد. زنان همچنین متهم به سلطه‌گری بر شوهرانشان هستند و ضرب‌المثل که می‌گوید مرد اسب همسرش نیست.

غناپی‌ها می‌گویند: وقتی زنان ثروشان زیاد می‌شود ساکت هستند اما وقتی به سختی و زحمت می‌افتند همه دنیا می‌فهمد. یا اینکه می‌گویند: در شهری که مردی وجود ندارد زنان یک شخص پشت خمیده را برای سریعترین دهنده بودن می‌ستایند.

مردان و زنان زیادی وجود دارند که از زن‌ها می‌ترسند و آنها را خطرناک به حساب می‌آورند. ما تعداد زیادی ضرب‌المثل برای این موضوع در آفریقا داریم. ازدواج گذاشتن یک مار در کیف دستی است. و حتی ارتباط با زن‌ها یک تعهد حيله‌گرانه تلقی شده و ضرب‌المثلی است که می‌گوید: یک شخص ردپایش را در آب دنبال نمی‌کند. این بدین معنی است که پیروی از یک زن مانند دنبال کردن ردپا در آب است، ردپایی که سریع ناپدید می‌شود.

ازدواج مردان را می‌سوزاند. بدین معنی است که قلب مرد پس از ازدواج به خاطر همسرش صدمه می‌خورد. یا زن‌ها در ظاهر زیبا و در باطن زشت هستند. ضرب‌المثلی است که هشدار می‌دهد ممکن است زن در ابتدا جذاب به نظر بیاید و یا کلمات شیرین بکار ببرد اما بعد از ازدواج واقعاً زشت می‌شود.

علی‌رغم این نظرهای منفی در آفریقا، چیزهای زیبایی زیادی نیز در مورد زنان وجود دارد. در غنا می‌گویند که: زن درخت موز است (زیرا همانند درخت موز جوانه زده و مانند خود را بوجود می‌آورد) ولی مرد ذرت است که تنها می‌ایستد. همچنین در مقایسه بین همسر و شوهر در غنا ضرب‌المثلی است که می‌گویند: زن گلی است در یک باغ که مرد حصار آن باغ است. بنابراین زنان نیازمند حفاظت مردان هستند. و ضرب‌المثل دیگری به همین مضمون که مرد در پنجره می‌میرد و زن در خانه. مرد و زن به هم تعلق دارند که می‌توانند و باید به هم عشق بورزند آنها به یکدیگر نیاز دارند.

زنان و دعاها

در زندگی سنتی آفریقاییان زنان یک نقش پراهمیت را در فعالیتهای مذهبی جامعه بازی می‌کنند. یکی از حوزه‌هایی که این نقش در اولویت قرار دارد حوزه دعا برای خانواده به طور اخص و جامعه به طور اعم می‌باشد. در حوزه‌های مختلفی کشیش‌های زن حضور دارند و تقریباً هر کجای آفریقا آنها احضار کننده ارواح بردگان هستند که در طبابت سنتی آفریقا اهمیت زیادی دارد. درمان سنتی یک تخصص برای هم مردان و هم زنان می‌باشد که البته زنها بیشتر در آن فعالیت دارند زیرا آنها بچه‌ها را پرستاری و بیماری‌های زنان را درمان می‌کنند. در این تحقیق تنها چند نمونه از دعاهایی را که چگونگی حضور زنان در روح مذهب آفریقا بیان می‌دارد را ذکر می‌کنم.

زنان در دعای صبح می‌گویند: صبح شده و خدا درد هر مریضی را از ما دور می‌کند. خدایا سلامتی در خانه به ما عطا فرما نیایش برای یک طفل مریض توسط زنان صورت می‌گیرد. زنها یک حس عمیقی از واقعیت‌های روحی و غیرقابل مشاهده را به تصویر می‌کشند. یک زن که شوهرش در میدان جنگ است برای به سلامت برگشتش دعا می‌کند و در غنا بسیاری از مردم آفریقا مراسمی را اجرا می‌کنند. در بسیاری از بخش‌های

آفریقا باران به اندازه کافی نمی‌بارد. مراسم درخواست باران برگزار شده و از خدا طلب باران می‌شود. واضح است که زنان هم در فعالیت‌های مذهبی شرکت کرده و هم به آرامش روحی زندگیشان و خانواده‌ها و جامعه کمک می‌کنند. دعاها پنجره‌های کوچکی هستند که به سوی معنویت باز می‌شوند. وقتی زنها با خدا در رمز و رازهای بزرگ زندگی‌شان سهیم می‌شوند بنابراین آنها در دادن روح معنوی به زندگی بشر نیز سهیم هستند. زنان واقعاً گل‌های باغ زندگی هستند. آنها زندگی را زیبایی، رایحه و نشاط می‌دهند. برخی اسطوره‌ها از آزمایش خدا در خلق بشر اولیه صحبت می‌کنند که بشر در این آزمایش شکست خورد و خدا از انسان جدا شد. اسطوره‌های دیگری بیان می‌کنند که این نتیجه حسادت درون خانواده‌های بشری است. در برخی اسطوره‌ها جدایی بین انسان و خدا را از حیوانات می‌دانند. حیوانات گرسنه‌ای که همیشه گرسنه بوده و طناب چرمی که بین زمین و آسمان (بهشت) ارتباط برقرار کرده بود را خورده‌اند. همچنین اسطوره‌هایی وجود دارد که زنان را مورد نکوهش قرار می‌دهد. به هر حال ما در میان این افسانه‌های پیدایش بشر، از زن تصویر کسی را داریم که توسط خدا یک موقعیت ویژه به او داده شده است. او با خدا در مراحل ایجاد زندگی شریک است. و در برخی موارد نقش او موقعیت شوهر را تحت الشعاع قرار می‌دهد. و از طرفی زن بعنوان مادر بشر اولیه و حیات بخش و بعنوان نماینده خدا می‌باشد. همزمان زن در بدبختی، رنج و مرگ که از راه‌های گوناگون وارد زندگی بشر می‌شود نیز سهیم است.

زنان در ضرب‌المثل‌های آفریقایی

ضرب‌المثلها بسیار بیشتر از اسطوره‌ها هستند. ما آنها را از زبان هزاران نفر در هر قبیله آفریقایی می‌شنویم آنها خودشان به تنهای حوزه‌هایی از زندگی و دانش مناطق مختلف را بررسی می‌کنند. این ضرب‌المثل‌ها از ابداشت عقاید، تفکرات، عکس‌العملها،

تجربیات، مشاهدات، دانش و حتی دیدگاه‌های جهانی در غالب چندین کلمه شکل گرفته‌اند.

زنان در بینش جامعه بسیار با ارزش هستند. نه تنها آنها به زندگی حیات می‌دهند بلکه زندگی همه انسانها به پرستاری کردن، عزیز شمردن، گرمی بخشیدن و مراقبت کردن زنان بستگی داشته، زیرا همه انسانها از درون بدن آنها شکل گرفته‌اند. ضرب‌المثل‌هایی که به این نکات اشاره دارد عبارتند از:

همسران (خانمها) و گاوهای نر هیچ دوستی ندارند منظور این ضرب‌المثل این است که همسر آنقدر با ارزش است که او نمی‌تواند حتی بهترین دوست شوهرش باشد. یا ضرب‌المثل دیگری که می‌گوید: یک زن نباید کشته شود او مادر حیات است و کشتن مادر سبب کشته شدن بچه‌ها و در واقع کشتن بشریت است. اگر زنی در اسارت بود باید با احترام و نه تهدید با او برخورد شود.

ضرب‌المثل دیگری است که زن از شوهر می‌پرسد که آیا شما مرا با عاچه‌های فیل خریدی؟ اگر شوهر با او بدرفتاری کند زن به یاد او می‌آورد که او واقعاً نمی‌تواند زن را بخرد و او مانند عاج فیل و یا برده نیست که بفروش رود.

حتی یک زن مسن برای مرد عاقبت است. ضرب‌المثلی است که می‌گوید: ازدواج کردن با یک زن مسن بهتر از ازدواج نکردن است. بخشی از حوزه‌های زندگی را تنها زن می‌تواند پر کند. مرد ازدواج نکرده از فقدان برخی چیزها رنج می‌برد همچنانکه در آفریقا ضرب‌المثلی است که می‌گوید: مرد با داشتن پنج چیز خوشبخت می‌شود که زن مهمترین آنهاست. این بدین معنی است که حتی اگر مردی آن چهار مورد را داشته باشد و تنها زن نداشته باشد، سعادت‌مند نخواهد بود. ارزش زن تقریباً از زمانی که او متولد می‌شود مشخص می‌شود نه فقط زمانی که او ازدواج کند.

یک دختر بچه بمعنای گاوهای زیبا است. تقریباً ازدواج سرنوشت هر دختری می‌باشد. در جامعه سنتی آفریقا عروس شدن دختر سبب تغییر در شکل دامها، خدمات،

غذا، روابط خانوادگی یا دیگر موارد مربوط به ازدواج می‌شود. بنابراین زن بچه بدنیا می‌آورد و شوهرش را غنی می‌سازد و چرخه خویشاوندی از دو طرف گسترش می‌یابد. بنابراین برخی مردم آفریقای جنوبی (آزانيا) می‌گویند: «بچه زاییدن زن یعنی بچه‌دار شدن مرد»

زنانی که ازدواج نکرده‌اند در دیدگاه سنتی آفریقا عملاً نقشی در جامعه ندارند. این انتظار هست که تمام زنان ازدواج کنند بنابراین ضرب‌المثلی است که می‌گوید: یک دختر زشت روی در خانه پیر نمی‌شود. بدین معنا است که قیافه ظاهری نباید او را از ازدواج کردن منع کند. وگرنه نقش زن بودن خود را از دست خواهد داد./-

منبع

<http://www.Africa.world.net/afrel/atr-women.Htm>

ترجمه و تلخیص: محمدحسن معظمی گودرزی
کارشناس مرکز مطالعات آفریقا